

УДК 332.155:347.77.012:631.526.32

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ З ОХОРОНИ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

В.В. Волкодав, кандидат сільськогосподарських наук

Державна служба з охорони прав на сорти рослин,

О.М. Гончар, кандидат сільськогосподарських наук,

О.В. Захарчук, кандидат економічних наук

Український інститут експертизи сортів

рослин

М.І. Кісіль, кандидат економічних наук ННЦ

"Інститут аграрної економіки"

Вступ. В Україні Державна комісія по випробуванню та охороні сортів рослин рішенням Кабінету Міністрів України з 1 червня 2002 р. реорганізована в Державну службу з охорони прав на сорти рослин (далі - Держсортслужба) [1]. Згідно з Положенням про Державну службу з охорони прав на сорти рослин і Концепцією формування національних сортових рослинних ресурсів на 2006-2011 рр, вона має забезпечувати формування сортових рослинних ресурсів, пріоритетність розвитку державної системи охорони прав на сорти рослин при проведенні внутрішньої та зовнішньої державної політики в бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, податковій та регуляторній сферах, а також розвиток науково-технічної діяльності та стандартизації у сфері інтелектуальної власності на сорти рослин [2, 3].

Для охорони прав на сорти рослин і забезпечення діяльності Держсортслужби в Україні створено законодавчо-нормативну базу, яка, зокрема, передбачає державне фінансування заходів з науково-технічної експертизи сортів рослин вітчизняної та іноземної селекції. У 2005 р. на ці цілі було виділено 20 млн грн коштів із загального фонду державного бюджету. Використання бюджетних коштів зумовлює необхідність оцінки їхньої економічної ефективності. Однак

методи таких оцінок поки що розроблені недостатньо не лише в Україні, а загалом у світі. Зокрема, це стосується країн ЄС та країн-членів Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV). На 62 сесії UPOV, яка відбулася в жовтні 2001 р., створено цільову Робочу групу з досліджень дії прав селекціонерів рослин, одним із завдань якої є розробка методології оцінювання. Робоча група визначила показники, що враховуються в оцінках: параметри селекції, інвестиції в селекцію рослин, кількість ринкових сортів та їх удосконалення, збільшення врожайності культур і сільськогосподарської продукції, поліпшена якість продукції, частка нових сортів на ринку тощо.

В умовах гострого дефіциту бюджетних коштів в Україні особливого значення набувають також питання державних витрат та окупності, Держстатистика поки що недостатньо відслідковує зазначені вище параметри. Процеси формування сортових рослинних ресурсів, їхня реєстрація і виплата винагород власникам сортів через механізм роялті ще не набули необхідного рівня та динаміки. Не визначаються показники ефективності бюджетних коштів, виділених на сортовипробування. У зв'язку з вищенаведеним, Національний науковий центр (далі - ННЦ) "Інститут аграрної економіки" УААН та Український інститут експертизи сортів рослин (УІЄСР) за дорученням Держсортслужби розробили методичні підходи і здійснили макроекономічні розрахунки ефективності науково-технічної діяльності закладів експертизи.

Мета досліджень. Метою цієї статті є висвітлення розроблених методик та розрахунків ефективності витрат по установах Державної служби з охорони прав на сорти рослин.

Результати досліджень. Дослідженнями встановлено, що основний макроекономічний ефект від діяльності Держсортслужби виникає внаслідок:

- отримання додаткової продукції від впровадження нових сортів рослин, своєчасного сортооновлення і сортозаміни (ефект 1);
- впровадження механізму виплат роялті (премії) селекціонерам за використання їхніх прав на інтелектуальну власність (ефект 2);
- виплати авторами сортів додаткових сум податків та платежів до державного і місцевого бюджетів та позабюджетних фондів (ефект 3).

Крім того, наслідками формування національних сортових рослинних ресурсів є також позитивний їхній вплив на структуру землеробства, диверсифікацію агропромислового виробництва та посилення ролі сортових рослинних ресурсів у експортному потенціалі держави.

Розрахунками встановлено, що за умови дотримання технологій

виробництва, раціонального використання ресурсів, впровадження нових вітчизняних сортів рослин і розвитку насінництва, збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва, а також підвищення її якості, конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, в 2000-2004 рр. можна було б додатково отримати зерна - 37 млн т, уміст цукру в цукровому буряку - 3,8, олії в насінні соняшнику - 2,6, крохмалю в картоплі - 5,5, овочів - 15,4 і кормових одиниць у сіяних кормових культурах - 39 млн т (табл. 1).

Таблиця 1

*Прогнозні обсяги основних видів сільськогосподарської продукції,
які можна одержати від впровадження нових сортів рослин*

Показники й одиниці виміру	Роки					Серед- ньоріч - не за 5 років
	2000	2001	2002	2003	2004	
1	2	3	4	5	6	7
Зерно						
Площа до збирання, тис. га	12587	14655	14242	11113	14741	13468
Валовий збір урожаю, тис. т	24459	39706	38804	20234	41718	32984
Реалізація, тис. т	10726	16967	18979	8999	15635	14261
Урожайність, ц/га:	19,4	27,1	27,3	18,2	28,3	24,5
- фактична						
- нових сортів	49,6	50,1	54,2	50,4	55,2	52,1
Додатковий обсяг виробництва зерна, тис. т	38013	33706	38310	35783	39653	37093
Буряк цукровий						
Площа до збирання, тис. га	747	853	763	666	699	746
Валовий збір урожаю, тис. т	13199	15575	14452	13392	16502	14624
Урожайність, ц/га:	176,7	182,6	189,4	201,1	236,1	196,0
- фактична						
- нових сортів	475	539	568	603	612	565
Цукристість, %:	11,75	10,64	10,77	11,86	10,77	11,16
- фактична						
- нових гібридів	14,00	14,00	14,00	14,00	14,00	14,00
Додатковий обсяг цукру, тис. т	3120	4256	4044	3747	3678	3769
Соняшник						
Площа до збирання, тис. га	2842	2396	2720	3810	3429	3039
Валовий збір урожаю, тис. т	3457	2251	3271	4250	3052	3256
Урожайність, ц/га:	12,2	9,4	12,0	11,2	8,9	10,7
- фактична						
- у сортовипробуванні	25,0	25,6	24,9	25,8	24,8	25,1]

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Вміст олії, %: - фактичний	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0	48,0
- у нових гібридах	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0	52,0
Додаткові обсяги олії в насінні соняшнику, тис. т	1891	2018	3508	2892	2835	2629
Картопля						
Площа до збирання, тис. га	1631	1605	1592	1587	1556	1594
Валовий збір урожаю, тис. т	19838	17344	16619	18453	20754	18602
Урожайність, ц/га: - фактична	122	108	104	116	133,4	116,7
- нових сортів	310	340	325	338	344	331
Вміст крохмалю, %: - фактичний	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5	13,5
-у нових сортах	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0
Додаткові обсяги крохмалю, тис. т	4906	5958	5629	5637	5243	5475
Овочі						
Площа до збирання, тис. га	519	479	471	470	468	481
Валовий збір урожаю, тис. т	5821	5907	5827	6538	6935	6206
Урожайність, ц/га: - фактична	112	123	124	139	148,1	129,0
- нових сортів	420	460	445	459	461	449
Додатковий обсяг овочів, тис.т	15985	16142	15119	15040	14643	15385
Кормові культури						
Площа до збирання, тис. га	6971	6318	5782	4977	3949	5599
Валовий збір, тис. т к. од.	11282	10984	9564	8542	8215	9717
Урожайність, корм. од. сух. реч./га:	16,2	17,4	16,5	17,2	20,8	17,4
- фактична						
- нових сортів	75,0	74,3	84,5	83,0	86,7	80,7
Вміст перетравного протеїну у грамах:	100	100	100	100	100	100
- фактичний						
- у нових сортах	110	110	110	110	110	110
Додатковий обсяг кормів, тис. т корм. од. сух. реч.	45088	39544	43249	36024	28626	38506

Зазначені додаткові обсяги виробництва основних видів продукції рослинництва могли бути забезпечені за умов використання всіх чинників урожайності, бо вплив природних факторів та різних

прийомів агротехніки на сільськогосподарські рослини є комплексними. Тому можливість виділити та оцінити значущість окремого чинника чи окремого агрозаходу на макрорівні відсутня. За даними проведених в Україні досліджень, частка сорту, як основного чинника впливу на врожайність сільськогосподарських культур, нині становить 20%, а природної родючості ґрунту - 10%, кліматичних умов - 15, обробітку ґрунту - 10, добрив - 30 і захисту рослин - 15 [4].

Розрахунки, наведені в табл. 2 свідчать, що чинник сорту потенційно забезпечував одержання сільськогосподарськими товаровиробниками від реалізації або іншого використання продукції додаткових грошових надходжень у 2005 р. 16 млрд. грн, а саме: зерна - 3,3; цукрових буряків - 2,2; соняшнику - 3,1; картоплі - 3,3; овочів - 2,5 і кормів - 1,6 млрд грн (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок вартості середньорічного додаткового доходу від впровадження нових сортів основних сільськогосподарських культур

Види продукції (культури)	Додатковий обсяг продукції, тис. т	Ціна реалізації в 2005 р., грн/ц	Додатковий дохід у цінах реалізації 2005 р. млрд грн
Зерно	7418	450	3,3
Цукор у валовому зборі цукрових буряків	754	3000	2,2
Олія у валовому зборі насіння соняшнику	525	6000	3,1
Крохмаль у валовому зборі картоплі	1095	3000	3,3
Овочі	3077	800	2,5
Кормові одиниці у валовому зборі сіяних кормових культур	7797	200	1,6
Разом по основних видах продукції	X	X	16,0

Згідно зі світовою та вітчизняною практикою встановлено, що у чиннику сорту основний вклад належить селекціонерів, а частка науково-технічної експертизи незначна. Однак, експертиза є

необхідною у зв'язку з тим, що сорт стає товаром лише за умови його державної реєстрації, після якої він набуває інтелектуальної, господарської та споживчої вартості. Фактичні витрати на створення одного сорту чи гібрида рослин в Україні становлять: по гібридах цукрового буряку - 4-5 млн грн на селекцію і 36,7 тис. грн, або 1% - на науково-технічну експертизу; по сортах зернових культур відповідно - 1,0 млн грн і 36,7 тис. грн або 96,3 і 3,7% від загальної суми витрат. По інших культурах частка експертизи коливається від 5 до 3% загальних витрат.

Враховуючи, що частка селекції у загальних витратах на створення нових сортів становить 95-97%, а державної науково-технічної експертизи - 3-5%, розрахунковий ефект від збільшення обсягів і якості продукції (ефект 1), зумовлений функціонуванням державної системи з охорони прав на сорти рослин, становить від 0,5 до 0,8 млрд грн щорічно.

За останні роки посилюється значення другого ефекту. Відповідно до Закону України "Про охорону прав на сорти рослин" і Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1182, процедуру реєстрації договорів на передачу майнового права на сорт і на використання сорту через ліцензійні угоди здійснює Державна служба з охорони прав на сорти рослин [2, 5]. Розрахунки показують, що виплата роялті за право виробництва елітного та репродукційного насіння і садивного матеріалу (ефект 2) в повному обсязі дала б змогу селекціонерам та селекційним установам щороку одержувати майже 1,0 млрд. гривень. Цей механізм вже забезпечує отримання селекціонерами роялті на суму 2-3 млн. грн. щорічно. Проте нині більшість авторів сортів і гібридів поки що не отримують роялті взагалі або отримують цю плату частково. Податкові надходження до бюджету (ефект 3) в розмірі 13% від сплаченого роялті щорічно склали б 0,13 (1,0 x 0,13) млрд. грн.

Отже, загальна сума річного макроекономічного ефекту від функціонування Державної служби з охорони прав на сорти рослин потенційно становить щороку не менше 1,6-1,9 млрд. грн., за значно меншого бюджетного фінансування.

Порівняння розрахованого сумарного ефекту з фактичними витратами на проведення науково-технічної експертизи в установах Держсортслужби (за 2004 р. 59 млн. грн.) свідчить, що кожна гривня витрат на ці цілі потенційно забезпечує 27-32 грн. доходу суспільству, зокрема, 3 грн. податкових надходжень.

Проте, незважаючи на високу ефективність заходів щодо науково-технічної експертизи сортів рослин, установи Держсортслужби не можуть забезпечити не лише розвиток, а й збереження існуючої

матеріально-технічної бази та відповідну компенсацію власних витрат.

Фактичні витрати на проведення державної науково-технічної експертизи нових сортів чи гібридів рослин складають нині - 37-40 тис. грн. Згідно з встановленим для вітчизняних селекціонерів пільговим порядком, плата за проведення науково-технічної експертизи для них становить лише 2,5-2,7 тис. грн. Держава частково компенсує витрати на проведення експертизи сортів рослин. Однак обсяги цієї компенсації не перевищують 20-25 % від фактичних витрат. Тому установи Держсортслужби змушені займатися іншими видами діяльності і не можуть повністю компенсувати знос основних засобів, стримують ріст заробітної плати працівників та їх кадрову підготовку.

За станом на 01.01.2005 р. середній рівень зносу спеціальної малогабаритної техніки (комбайни, сівалки, мінітрактори тощо), яка використовується у сортовипробуванні - 90% (табл. 3).

Таблиця 3

Вік спеціальної малогабаритної техніки, наявної в системі Держсортслужби за станом на 01.01.2005 р., потреба у фінансуванні на її оновлення та об'єми їх виділення державою

Показники	Зернозбиральні комбайни			Сівалки	Мінітрактори з комплектом сільськогосподарських машин
	САМПО-500	САМПО-130	ХЕГЕ-212		
Вік техніки, років: - понад 15	103	52	-	87	14
- від 10 до 15	21	10	16	58	1
- від 7 до 10	-	-	-	2	-
- до 7	1	-	-	23	-
Загальна кількість наявних машин	125	62	16	180	15
Щорічна потреба у придбанні техніки для забезпечення нормативного рівня її відтворення, шт. (на суму 13,5 млн грн)	15	6	2	20	3
Виділено коштів у 2005 р. (13,45 тис. грн)	6100	2437	812	2665	1440

З наявних у закладах експертизи 125 зернозбиральних комбайнів САМПО-500 - 103 (82,4%) мають вік експлуатації понад 15 років, а 21 - від 10 до 15 років. У разі, якщо зазначену спеціальну техніку не буде замінено на нову, заклади експертизи Державної служби з охорони прав на сорти рослин будуть неспроможні забезпечити як весь обсяг робіт, так і технологічні умови кваліфікаційної експертизи сортів. Лише для оновлення наявної спеціальної малогабаритної техніки на нормативному рівні необхідно щорічно виділяти 13,5 млн грн.

Гострою є проблема закріплення і підготовки кваліфікованих кадрів у сортовипробуванні. Нині жодний з 232 державних вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації не готує спеціалістів з експертизи сортів рослин. Рівень оплати праці працівників у системі державної служби охорони прав на сорти рослин у 2004 р. (387 грн/міс.) суттєво не відрізнявся від відповідного показника по сільському господарству, але в 1,5 рази був нижчим від середнього по державі, а порівняно з промисловістю - майже в 2 рази.

Висновки та пропозиції.

1. Діяльність Державної служби з охорони прав на сорти рослин в Україні є ефективною. Одна гривня витрат на проведення експертизи сортів рослин забезпечує сумарний макроекономічний ефект у розмірі 27-32 грн., зокрема, податкових надходжень - понад 3 грн.

2. Діяльність закладів експертизи Державної служби з охорони прав на сорти рослин недостатньо забезпечується фінансуванням за рахунок коштів державного бюджету. Держава компенсує витрати на проведення експертизи сортів рослин вітчизняної селекції лише на 20-25% від потреби.

3. Хронічний дефіцит фінансових ресурсів у закладах експертизи зумовив зношення основних засобів. Особливої гостроти набула проблема заміни спеціальної техніки для проведення експертизи, яка нині зношена на 90%. У разі, якщо зазначену техніку не буде оновлено, заклади експертизи Державної служби з охорони прав на сорти рослин не зможуть забезпечити виконання Державної програми науково-технічної експертизи сортів рослин.

4. З метою забезпечення оновлення лише спеціальної малогабаритної техніки необхідно за рахунок коштів загального фонду передбачити додаткове фінансування закладів експертизи Держсортслужби щорічно в розмірі 12-15 млн. грн.

Використана література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 714 "Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів

рослин//Офіційний вісник України № 23. - 2002. - С. 25.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1182 "Про затвердження Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин"// Офіційний вісник України № 34. - 2002. - С. 132-136.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2005 р. № 302-р. "Про схвалення Концепції формування національних сортових рослинних ресурсів на 2006-2011 роки"// Офіційний вісник України. - № 31. - 2005. - С. 398.

4. Ніколаєв Є.В., Ізотов А.М. Пшениця в Криму. Сімферополь: СОНАТ, 2001 - 288 с.

5. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" від 17 січня 2002 р. № 2986 - III // Офіційний вісник України. - № 7. - 2002. - С. 83-112.

6. Статистичні щорічники України за 2000-2004 рр. Державного комітету статистики України.

УДК 332.155:347.77.012:631.526.32

Волкодав В.В., Гончар О.М., Захарчук О.В., Кісіль М.І.

Діяльність Державної служби з охорони прав на сорти рослин на сучасному етапі розвитку// Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., 2006. - № 3. - С. 115-123.

На макрорівні розкрито економічну ефективність діяльності закладів експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин. На сучасному етапі визначена нагальна потреба у забезпеченні системи основними засобами для вирішення завдань проведення державної науково-технічної програми експертизи сортів рослин.

Ключові слова: економічна ефективність експертизи, заклади експертизи, сортові рослинні ресурси, малогабаритна техніка, державна програма, експертиза сортів рослин.

УДК 332.155:347.77.012:631.526.32

Волкодав В.В., Гончар А.Н., Захарчук А.В., Кисиль Н.И.

Деятельность Государственной службы по охране прав на сорта растений на современном этапе развития// Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., 2006. - № 3. - С. 115-123.

На макроуровне раскрыто экономическую деятельность заведений экспертизы государственной системы охраны прав на сорта растений. На современном этапе определена потребность обеспечения системы основными средствами для решения заданий проведения государственной научно-технической программы экспертизы сортов растений.

УДК 332.155:347.77.012:631.526.32

Volkodav V., Gonchar O., Zaharchuk O., Kisil M. The State Service on Right Protection for Plant Varieties activity at the present stage of development// Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., 2006. - №3. -С. 115-123.

The cost-effectiveness of examination institutions activity of the State System on Plant Variety Protection was developed on the macro level. At the present stage there is an urgent necessity to provide with general methods to solve the tasks of the state scientific-technical program of plant variety examination.